

RECENZII

File din poveștile diasporei componistice românești în Franța

Vlad Ghinea

În ultima vreme, interesul tot mai crescut al muzicologiei românești pentru activitatea muzicienilor care au ales drumul emigrării în perioada postbelică a dus la publicarea unor volume deosebit de incitante, relevând aspecte cu totul inedite despre personalități care uneori se bucură de o mai mare recunoaștere în țările de adopție decât în România. O publicație recentă, dezvăluind noi perspective asupra acestui subiect încă prea puțin cercetat, a apărut în 2024 sub semnătura

Anei Diaconu la Editura Universității Naționale de Muzică București: *Drumul emigrării. Povestea diasporei componistice românești din Franța, reconstituită din arhive comuniste*. Subiectul cercetării doctorale a autoarei, cartea reflectă un demers muzicologic cu totul remarcabil, bazat pe un studiu îndelungat al materialelor de arhivă din Franța (fondul de la Centre de documentation de la musique contemporaine din Paris, găzduit astăzi de Conservatorul Național Superior) și România (documente aflate în patrimoniul UCMR și UNMB,

precum și dosare din fondul CNSAS). Până la apariția volumului, am asistat în ultimii ani la simpozioane unde Ana Diaconu a prezentat unele rezultate ale cercetării sale, primite cu real entuziasm de către comunitatea academică de specialitate din România, dar și de muzicologi din străinătate.

Reconstituirea acestor destine care au urmat drumul emigrării se materializează prima dată în studiile de caz despre compozitorii Costin Mioreanu, Mihai Mitrea-Celarianu și Horațiu Rădulescu, ceea ce dezvăluie asemănări și deosebiri în relațiile celor trei cu Conservatorul din București, Uniunea Compozitorilor și viața muzicală românească în perioada premergătoare și cea imediată de după exil. În anii de studenție, Mioreanu și-a menținut o autonomie stilistică marcată de predilecția pentru experimental. Ceilalți doi au avut un parcurs mai sinuos, presărat cu probleme administrative și conflicte, uneori legate de originile „nesănătoase” ale familiei, cum a fost cazul lui Rădulescu, exmatriculat în 1961 pe motiv că tatăl său fusese redactor-șef al ziarului legionar *Porunca vremii*. Cu toții au împărtășit apetența pentru stiluri avangardiste, pe atunci (în anii '60) privitye cu reticență de către Uniunea Compozitorilor. După cum reiese din procesele verbale ale Biroului de muzică simfonică și de cameră, consultate de autoare, în special compozițiile lui Mioreanu au creat dezbateri asupra elementului avangardist chiar și în perioada de relativă deschidere culturală a României față de occident după 1965. O situație elocventă în acest sens a avut loc în 1970, odată cu discuțiile iscate în jurul mai multor lucrări (printre care și *Obârșie* de Mioreanu), prin provocarea aleatorismului care ar fi ridicat probleme privind paternitatea unei opere muzicale (compozitor sau interpret?) și remunerarea compozitorilor. Cu toate acestea, ne spune Ana Diaconu, numeroase articole din presa vremii (unele semnate inclusiv de Mioreanu) reflectă o deschidere a mediului cultural românesc față de muzicile de avangardă, iar editura Salabert avea la începutul anilor '70 un număr însemnat de partituri românești în catalog¹. De asemenea, succesul internațional prilejuit de câștigarea

¹ Ana Diaconu menționează lucrările semnate de Mioreanu, respectiv de Mitrea Celarianu: *Finis coronat opus, Monostructuri I, În noaptea timpurilor, Culorile timpului, Spații I, Monostructuri II, Polymorphie 5 x 7*; Cantata pentru cor și orchestră, *Cântecul stelelor, Glosă* pentru alto, *Convergențe II*.

unor premii putea să schimbe radical perspectiva membrilor din Biroul Uniunii, așa cum au fost cazurile lucrării *Finit coronat opus* de Miereanu și cantatei *Cântecul stelelor* de Mitrea-Celarianu. Tot anii de liberalizare au permis colaborarea lui Miereanu cu pictorul avangardist Sabin Bălașa pentru patru filme: *Picătura*, *Orașul*, *Valul* și *Pasărea Phoenix*. În ceea ce îl privește pe Horațiu Rădulescu, lucrările *Simfonie pentru Taaroa* și *Credo* reflectă interesul său pentru aleatorism, respectiv spectralism, ultima componentă definind stilul său după emigrarea în Franța. Pe lângă interesul comun pentru avangarda muzicală, cei trei compozitori nu deveniseră membri permanenți ai Uniunii până la plecarea din țară, iar după câțiva ani de la emigrare, doi au fost radiați din lista membrilor uniunii pe motiv de inactivitate. Mitrea-Celarianu, care nu era nici membru stagiar la momentul emigrării, a fost admis abia în 1990, după schimbarea regimului politic.

Următorul capitol din volumul Anei Diaconu tratează subiectul arhivelor CNSAS, concentrându-se pe dosarele ce i-au vizat pe Costin Miereanu și Marius Constant. Ca o introducere a acestei secțiuni, autoarea a ales în mod inspirat să insereze un jurnal de cercetător, pentru a relata oportunitățile și provocările întâlnite de la momentul când a devenit cercetător acreditat CNSAS. Aspectele legate de legislație, proceduri, deontologie muzicologică (dosarele Securității nu trebuie luate mereu ca atare, ci este necesară cântărirea atentă a informației pentru a păstra o perspectivă obiectivă) pot fi de un real interes pentru alți cercetători care intenționează să obțină o acreditare CNSAS, dar și pentru cititori, în general.

Mai departe, Ana Diaconu își îndreaptă atenția asupra interacțiunilor compozitorilor cu spațiul cultural francez și cu diaspora românească până în 1989, arătând cum românii care plecau în străinătate aveau obligația de a oferi note informative Securității, mai ales dacă doreau să aibă șansa de a mai obține pașaportul pentru deplasări ulterioare; așa poate fi observat în exemplul compozitorului Nicolae Brânduș, care a redactat o notă informativă (nume de cod Bazil) în urma deplasării în Franța și RFG din 1985, realizând caracterizările a patru muzicieni emigrați: Radu Stan, Costin Cazaban, Horațiu Rădulescu și Mihai Mitrea-Celarianu.

În luna mai a anului 1963, Costin Miereanu fusese abordat de Securitate în vederea recrutării ca informator (nume de cod Paltin Dan)

În cazul anchetei ce îl viza pe poetul Alexandru Tzigara-Samurçaș, ca mai apoi studentul Mioreanu să fi fost implicat în altă anchetă, de această dată concentrată asupra muzicologului George Bălan în perioada 1965-1966. Ana Diaconu prezintă în detaliu întregul proces de recrutare, ce a cuprins studierea familiei, confirmarea atitudinilor politice „sănătoase”, aprecierea valorică a compozitorului (ofițeri de la biroul de cadre se exprimau asupra valorii unui compozitor prin prisma faptului că era sau nu difuzat la radio), instruirea agentului etc. Cu toate acestea, Mioreanu nu s-a dovedit (din fericire) a fi un agent exemplar, furnizând numai informații vagi sau publicând în presă articole în care aducea critici unor persoane (ca George Bălan) față de care ar fi trebuit să fie, din contră, cât mai apropiat pentru a ajuta ancheta Securității, iar nota informativă pe care ar fi trebuit să o redacteze în urma deplasării din 1968 la Darmstadt nu a mai fost întocmită, întrucât muzicianul a ales să emigreze cu acea ocazie. Securitatea continuă urmărirea lui Mioreanu și în străinătate, interceptând corespondența acestuia cu rudele rămase în țară, articole destinate publicațiilor românești (multe nefiind tipărite nici astăzi) și ținând evidența aparițiilor sale în presa franceză. Către finalul anului 1973, informatorul „Paltin Dan” nu mai prezenta interes pentru organele de securitate din România, care peste un deceniu (septembrie 1984) vor aproba cererea lui Mioreanu de a renunța la cetățenia română.

Un alt destin readus la lumină de Ana Diaconu este cel al muzicologului Radu Stan, un susținător fervent al muzicii românești de avangardă din perioada anilor '60-'70, activ de la microfonul emisiunilor radiofonice, în presa scrisă, precum și în calitate de organizator al unor conferințe, prelegeri și concerte-dezbatere. Chiar și o instituție ca Universitatea Populară București, discutabilă din punctul de vedere al intruziunilor politice în tematica abordată, a beneficiat în perioada 1974-1975 de prelegerile lui Stan, ce aveau ca subiecte muzici moderne și contemporane. Mai mult decât atât, muzicologul a păstrat legătura cu numeroși muzicieni care au emigrat în Franța și a corespondat frecvent cu aceștia, arhiva *Radu Stan* din fondul *Ștefan Niculescu* (aflat în custodia UNMB) conținând inclusiv o scrisoare de la Mioreanu cu privire la o variantă revizuită pentru *Obîrșie* (posibil prezentată la Paris în 1972 ca *Source de juin*). La rândul său, Radu Stan a intrat în atenția Securității, mai întâi fiind urmărit începând cu 1959 pentru că avea rude în

străinătate (conversațiile sale continuând a fi interceptate de agenții Securității în următoarele decenii), iar din 1966 a fost recrutat, dat fiind că activa periodic ca translator pentru invitați din Marea Britanie și Statele Unite, dar – asemenea lui Mioreanu – nu a oferit informații relevante pentru organele de anchetă. Plecarea ilegală a fratelui său în 1969 i-a ridicat numeroase piedici în anii următori în ceea ce privește deplasările în străinătate, inclusiv o prelegere programată în 1972 la Darmstadt trebuind a fi contramandată pentru că nu a primit pașaport, dar în 1980 a reușit să își viziteze rudele din străinătate, alegând să nu mai revină în țară.

Deși stabilit în Franța din 1946, compozitorul Marius Constant a rămas permanent în atenția Securității, mai ales datorită celebrității sale în context internațional. Din documentele analizate de Ana Diaconu (cuprinse în dosarul cu nume conspirativ „Karajan”), vizita sa din 1985 a avut în spate un întreg proces de pregătire ce datează din 1983, care a implicat inclusiv informatori din anturajul lui Constant. Șirul evenimentelor, presărat cu multe sincope în organizarea vizitei (ce explică întârzierea de doi ani de la data inițială), relevă de fapt dezinteresul real al părții românești de a realiza un veridic dialog cultural (se plănuiau inclusiv concerte ale filarmonicii bucureștene în 1986 la Paris și apariții dirijorale ale lui Constant la București), autoritățile de București având ca scop doar utilizarea lui Constant în cheie propagandistă. În ciuda acestui amplu efort de pregătire, vizita lui Constant nu a avut niciun ecou în presă, apoi la scurt timp muzicianul a ieșit din sfera de interes a Securității din cauza problemelor logistice și a pierderii interesului.

Mai departe, Ana Diaconu alege să aducă în prim plan concepțiile și filosofii componistice care l-au interesat în mod deosebit pe Costin Mioreanu în perioada 1965-1980, cu concretizări în planul creației muzicale și în cel publicistic. Încă din perioada când a activat în țara natală, compozitorul a susținut în mod deschis curente și tehnicile de avangardă, bunăoară semnând primele articole românești despre Alban Berg, Anton Webern și structuralism în paginile revistei *Secolul 20*, precum și *Scînteia Tineretului* (seria *Armonii sonore*, realizată împreună cu Iosif Sava), unde menționează inclusiv contribuțiile reprezentanților din avangarda muzicală românească, la care se adaugă și o radiografie a fenomenului componistic autohton în anul 1968. Problematika

folclorului și dezbateră „național-universal” au fost de asemenea atinse în articolele lui Mioreanu, atent la cenzură și la aprobarea publicării în presă a articolelor sale. Chestiuni legate de noi notații muzicale, realizarea unor portrete de compozitori contemporani din străinătate și însemnări despre fenomenul Darmstadt s-au aflat și ele printre activitățile publicistice ale muzicianului. În plus, subcapitolul despre Darmstadt beneficiază de întocmirea de către autoare a unor tabele extinse, ce urmăresc participările românești la Cursurile de vară în perioada 1967-1996. În preajma emigrării din 1968, Mioreanu a colaborat cu Karlheinz Stockhausen la elaborarea unui proiect de tip *Textkomposition* intitulat *Musik für ein Haus*, unde compozitorul român și-a pus semnătura pe una dintre cele 14 părți, denumită *Zeitfarben*. Un an mai târziu, ecouri de la Darmstadt și de la Paris ale fenomenului *Textkomposition* au apărut în publicații românești avându-l pe Mioreanu în postura de corespondent, iar gândurile lui Mioreanu despre Darmstadt și *Textkomposition* au apărut și în revista franceză *Musique en jeu* după momentul emigrării; alte trei numere ale publicației vor mai cuprinde articolele compozitorului român despre tipuri de notații în muzica electronică (oferind ca exemplu *Artikulation* de György Ligeti), tehnici de actualitate (*blow-up*, *geste-action*, *silence tissé*, citate, colaje).

Sunt binevenite la rândul lor și anexele care completează volumul Anei Diaconu, văzute ca o extindere a acestui demers de recuperare postdecembristă a activității unor muzicieni români emigrați în Franța după cel de-al Doilea Război Mondial. Primele două anexe, dedicate lui Mioreanu, cuprind transcrieri din procesele verbale ale ședințelor Biroului Secției de muzică simfonică și de cameră al UCMR (mai exact, ședința din 1970 în care s-au discutat problemele ridicate de folosirea aleatorismului în muzică), articole de Mioreanu care au rămas în manuscris până la acest moment, precum și o catalogare a articolelor publicate de acesta în perioada 1964-1970 în România. Trecând într-un cadru mai general al componisticii românești aflate în Franța, anexele 3 și 4 oferă informații despre înregistrările de lucrări aflate în Fonoteca Radiodifuziunii Române, respectiv despre prezența acestor personalități în programele a două festivaluri de muzică nouă, organizate după 1989 (*Săptămâna Internațională a Muzicii Noi* și *Meridian, Zilele SNR-SIMC*). Nu în ultimul rând, autoarea oferă o perspectivă franceză asupra subiectului prin extrasele din interviuri acordate în 2019 de patru

muzicologi și cercetători (Lucie Kayas, Étienne Kippelen, Nicolas Donin și François-Xavier Féron) invitați la simpozionul de muzicologie organizat în ediția a XXIX-a a Festivalului SIMN. Efortul de cercetare a generațiilor care au ales drumul emigrării rămâne încă deschis, după cum afirmă și Ana Diaconu în capitolul concluziv al volumului său, ceea ce stârnește în mod evident interesul pentru continuarea acestei cercetări și publicarea ei într-un nou volum cel puțin la fel de fascinant ca acesta: „Pe măsură ce am avansat pe firul arhivelor și al materialului documentar generos, mi-a devenit din ce în ce mai clar faptul că nu aș fi avut locul și timpul necesar – într-o singură cercetare și o singură publicație – să mă lansez în universul complex al creației și carierei de maturitate a muzicienilor studiați. Cu siguranță, acesta ar reprezenta un subiect pentru cel puțin încă un volum pe aceeași temă a diasporei muzicale din Franța”¹.

SUMMARY

Vlad Ghinea

Files from the stories of the Romanian diaspora in France

Ana Diaconu's book *Drumul emigrării. Povestea diasporei componistice românești din Franța, reconstituită din arhive comuniste* [The Emigration Road. The Story of the Romanian Diaspora in France, Reconstructed from Communist Archives] offers a new perspective on some important names of the Romanian musical avant-garde that chose to emigrate in France, especially after 1968, when the country went through a brief period of relaxation in political and cultural attitudes in the context of the Communist regime. Based on solid research of archives from the National University of Music Bucharest, The Composers' and Musicologists' Union and The National Council for the Study of the Securitate Archives, the author traces the stories of Costin Mioreanu, Mihai Mitrea-Celarianu, Horațiu Rădulescu, Radu Stan and Marius Constant, focusing on their activity in Romania, the relationship with the Securitate and the new beginnings after emigrating in France.

¹ Ana Diaconu, *Drumul emigrării. Povestea diasporei componistice românești din Franța, reconstituită din arhive comuniste*, Editura Universității Naționale de Muzică București, 2024, p. 227.